

Forskning på gång

Göran Grosskopf: Ekonomisk brottslighet - rättssäkerhet och rättsbildning

Forskningsprojektet "Ekonomisk brottslighet - rättssäkerhet och rättsbildning" startade hösten 1982 vid Umeå universitet. Projektet är tvärvetenskapligt och syftar till att undersöka vissa rättssäkerhets- och rättsbildningsfrågor, som i och för sig kan sägas vara av generell natur, men som har särskilt intresse för den ekonomiska brottsligheten. Skälet därtill är, att just den ekonomiska brottsligheten på ett alldeles särskilt sätt kommit i blickpunkten under senare år. Uppmärksamheten på denna form av kriminalitet har varit osedvanligt stor, såväl från lagstiftarens sida som från massmedias sida. Detta har medfört, att den ekonomiska brottsligheten är särskilt väl lämpad för studier kring rättssäkerhets- och rättsbildningsfrågor.

Utifrån det allmänna syftet, som redovisats ovan, har i princip fyra olika delområden utkristalliserat sig. Dessa är: 1. Massmedias betydelse för domstolsobjektiviteten; 2. Myndighetsetikens betydelse för rättssäkerhet och rättsbildning; 3. Privata yrkesutövares etik och dess betydelse för rättssäkerhet och rättsbildning; 4. Massmedias betydelse för normbildningen i samhället. När jag nedan mycket kort redogör för de olika delprojekten, är det en preliminär och ytterst summarisk redovisning. Projektet

har ännu inte framskridit så långt att vi kan lämna alltför omfattande resultatredovisning. Mycket kvarstår att göra, innan slutrapporten framläggs vid årsskiftet 1985/86. Några delrapporter skall dock komma ut dessförinnan, förhoppningsvis redan under sommaren 1984.

1. *Massmedias betydelse för myndighetsobjektiviteten.* Syftet med detta delprojekt är att studera om, och om möjligt hur, myndighetspersoner påverkas av massmedias beskrivning av den ekonomiska brottsligheten såväl allmänt sett som i konkreta fall. Huvudintresset är därvid inriktat på domare och nämndemän. Denna del av projektet sköts nästan helt av en grupp psykologer under ledning av professor Lars-Göran Nilsson och forskningsassistent Kjell Ohlsson. Den metod som framförallt kommer att användas i detta delprojekt är en experimentell psykologisk metod. Som underlag för experimentens uppläggning har Kjell Ohlsson genomfört mycket omfattande intervjuer med domare, åklagare, advokater och kriminalreportrar. De experiment som också påbörjats innefattar bl a minnestester, dels i samband med fingerade rättegångar inspelade på videotejp, dels i samband med konkreta fall. Även om det ännu är för tidigt att presentera några resultat från denna del av projektet kan det konstateras att intresset och engagemanget från de intervjuade varit anmärkningsvärt stort. Praktiskt taget alla har påtalat angelägenheten av att dessa frågor undersöks.

På en punkt kan dock noteras negativa reaktioner på delprojektet. Det gäller massmedias inställning. Ett första led i projektet var att studera hur massmedia skulle uppfatta ett forskningsprojekt om dess egen roll. Genom informationsavdelningen på Umeå universitet sändes projektbeskrivningen till massmedia, och den hypotes som avsågs testad därmed, nämligen att massmedia inte skulle se positivt på en sådan undersökning, bekräftades. I en ledarkommentar gick man t o m så långt att man uppmanade undersökningsgrupperna, bl a genom felaktiga påståenden om undersökningsmetoder m m, att inte delta i projektet. Denna ledarkommentar, som fanns i en lokaltidning i Umeå, har varit mycket värdefull för projektet eftersom vi gavs en möjlighet att studera undersökningsgruppernas i Umeå attityd till projektmedverkan, och jämföra med samma undersökningsgrupper på andra orter. Det har därvid visat sig att en mycket klar attitydskillnad funnits mellan domare i Umeå och domare i andra regioner. Det har då också

gått att visa att domare tar del av denna form av massmedia-information, och okritiskt godtar informationen och påverkas av densamma.

2. *Myndighetsetikens betydelse för rättssäkerhet och rättsbildning.*

Denna del av projektet syftar till att klarlägga myndighetsetiken som sådan. För att inte fastna i definitionen av begreppet etik har vi hittills utgått från att däri inryms moraliska värderingar, utbildning och kompetens. Denna del av projektet leds av undertecknad. Undersökningarna har hittills utförts av assistent Elisabet Posselius tillsammans med rättssociologen fil dr Ulf Drugge. Under våren genomfördes en inledande enkätundersökning vars huvudsakliga syfte var att inhämta viss grundläggande information om berörda myndigheters etiska normer, handlägningsrutiner, kompetens m m. Avsikten var att det insamlade materialet sedan skulle utnyttjas för utarbetandet av mera omfattande enkäter. Emellertid kunde vid de inledande undersökningarna konstateras betydande regionala skillnader i attityder till enkäterna som sådana. Dessa attitydskillnader följdes upp med intervjuer, varvid framkom fakta som tydde på att det mellan olika län fanns fundamentala skillnader i handlägningsrutiner och moraliska värderingar. Därför beslöts genomföra en genomgripande studie av kompetens, utbildning och värderingar inom två olika län, ett "positivt" och ett "negativt". Målgrupp för undersökningarna var dels länsstyrelsernas skatteavdelningar dels privata yrkesutövare. Undersökningarna avseende länsstyrelserna är slutförda och sammanställning pågår. För de privata yrkesutövarna pågår undersökningen. Utan att föregripa publiceringen av resultaten av undersökningen kan ändå framhållas det beklagliga faktum att huvuddelen (ca 80 - 90 %) av all länsstyrelsepersonal önskar byta arbete. Mest chockerande är skälen därför, som ofta uppges vara att man inte upplever att man gör någon nytta. Även bristen på litteratur och framförallt utnyttjandet av såväl rättsfallssamlingar som doktrin i yrkesutövningen är anmärkningsvärd. Det kan även noteras att särskilda etiska rekommendationer eller liknande saknas vid de undersökta myndigheterna. Skälet därför synes främst vara, att det anses finnas en gammal tradition inom statsförvaltningen, som anses ersätta skrivna etiska rekommendationer. Detta till trots är det märkligt, att rekommendationer helt saknas för myndighetspersonalens umgänge med massmedia, bara för att nu ta ett aktuellt exempel.

3. *Privata yrkesutövares etik och dess betydelse för rätts säkerheten och rätts bildningen.* Den hypotes som främst avses testad inom detta delprojekt är att god etik hos privata yrkesutövare ger en effektivare rätts bildning på området än lagstiftning, i den bemärkelsen att människor lättare respekterar privata yrkesutövares etiska bedömningar än de respekterar påtvingade lagar. En förutsättning därför är givetvis att yrkesutövarens etik är av hög standard, vilket bl a kräver god utbildning och hög kompetens. Det blir därmed nödvändigt att först inhämta data om utbildning, kompetens och värderingar. Detta sker bl a genom omfattande enkätundersökningar, vilka nu pågår. Som underlag för dessa undersökningar har intervjuer gjorts med privata yrkesutövare inom främst revisorskåren och advokatkåren. Det är för tidigt att ännu redovisa några slutsatser. Det kan dock noteras, att de privata yrkesutövarnas intresseorganisationer utarbetat omfattande etiska normer för yrkesutövningen och att egna disciplinnämnder finns med avseende på tillämpningen därav. Det har även kunnat konstateras betydande variationer mellan skilda yrkesgrupper vad beträffar framför allt kompetensen på skatteområdet. Även inom respektive yrkesgrupper finns mycket stora skillnader i såväl kompetens som attityder. Mot bakgrund därav kan det för denna delundersökning uppkomma svårigheter att generalisera. Även denna del av projektet leds av undertecknad tillsammans med Elisabet Posselius och Ulf Drugge.

4. *Mass medias betydelse för rätts bildningen.* Den hypotes, som avses testad inom ramen för detta delprojekt är att personer tenderar att påverkas av massmediainformationen på ett sådant sätt att rätts- eller norm bildningen i samhället förskjuts. I denna del av projektet kan svårigheterna inte nog överskattas. Det är också den del av projektet som gjorts minst på. Några smärre studier av hur massmediainformation uppfattas har gjorts i samband med konkreta artiklar. Det har därvid noterats att folk i allmänhet inte läser allmän information om ekonomisk brottslighet, tex debattartiklar på ledarsidor m m, men att däremot artiklar om konkreta rättsfall och liknande läses av en mycket stor del av läsekretsen. Den eventuella moralpåverkan som kan ses torde således främst komma från just uppmärksamheten kring konkreta fall. I denna del av projektet har även massmediaforskare engagerats.

Avslutningsvis kan om projektet även nämnas, att ett problem är naturligtvis begreppet ekonomisk brottslighet, ett begrepp som används i många olika betydelser. För att komma framåt i projektet har vi valt att i begreppet inrymma vissa angivna brottstyper och att söka definiera begreppet i ett senare skede. Denna del av projektet leds av t f professor Per Falk, som nu kartlagt dels hittillsvarande definitioner, dels vissa brottstyper som normalt rymts i begreppet.

Malmö 1984-04-13

Göran Grosskopf

